

اطلس پستانداران ایران

محمود کرمی

طاهر قدیریان

کاوه فیض‌اللهی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	: کرمی، محمود، دکتر
عنوان و نام پدیدآور	: اطلس پستانداران ایران/ نویسندگان محمود کرمی، طاهر قدیریان، کاوه فیض اللهی.
مشخصات نشر	: تهران: جهاد دانشگاهی، واحد استان البرز (خوارزمی)، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۹۲ ص.: مصور، جدول، نمودار. ؛ ۲۲ × ۲۹ سم.
شابک	: ۱۲۰۰۰۰۰ ریال 9-21-605-7600-978:
وضعیت فهرست ویسی	: فیبا
موضوع	: پستانداران -- ایران-- اطلس‌ها
موضوع	: Mammals -- Iran-- Atlases
شناسه افزوده	: فیض‌اللهی، کاوه، ۱۳۵۶ -
شناسه افزوده	: قدیریان، طاهر، ۱۳۶۱ -
شناسه افزوده	: جهاد دانشگاهی. واحد استان البرز (خوارزمی).
شناسه افزوده	: Jihad daneshgahi. kharazmi Branch
رده بندی کنگره	: ۷۳۹QL / الف۴۹ ک۴ ۱۳۹۵
رده بندی دیویی	: ۵۹۹.۰۹۰۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۶،۹۶۵

انتشارات جهاد دانشگاهی و واحد استان البرز (خوارزمی)
 شابک: ۹-۲۱-۶۰۵-۷۶۰۰-۶۰۰-۷۶۸
 ISBN : 978-600-7605-21-9

اطلس پستانداران ایران

نویسندگان	: محمود کرمی، طاهر قدیریان و کاوه فیض اللهی
متن مقدمه	: علی ترک قشقایی
ناظر علمی	: بهرام حسن‌زاده کیایی
عکاس	: سید بابک موسوی و سایر عکاسان مندرج در فهرست عکاسان
طراح گرافیک و صفحه آرا	: سحر ترهنده
طراح مقدمه	: علی مشهدی رفیع
همکار آماده سازی تصاویر	: مریم شیخ رضایی
تهیه نقشه	: سعیده بنی‌اسدی
ویراستار فارسی	: معصومه صفایی
ویراستار انگلیسی	: آناهیتا جمالی دوگانه، الهام نورانی و مریم شیخ رضایی
نوبت چاپ	: اول ۱۳۹۵
شمارگان	: ۱۰۳۲
قیمت	: ۱۲۰۰۰۰۰ ریال
صاحب امتیاز	: سازمان حفاظت محیط زیست

• تمامی حقوق مالکیت مادی و معنوی اثر و سایر مستندات آن متعلق به سازمان حفاظت محیط زیست است

عکس روی جلد: آهوی ایرانی (*Gazella subgutturosa*). عکاس سید بابک موسوی، استان خراسان رضوی، بهمن ۱۳۸۸.
 عکس پشت جلد: سنجاب بلوچی (*Funambulus pennantii*). عکاس سید بابک موسوی، استان سیستان و بلوچستان، مرداد ۱۳۸۹.

به نام خالق زیبایی‌ها

ستایش پروردگاری را که باران رحمت بی‌حسابش زمین خفته را حیات بخشیده و به دستان پرسخاوتش بنای رویش در مهد زمین قرار داده است. مردم ایران، سرزمین آفتاب درخشان و آب‌های روان، هرچند در پهنه‌ای خشک از جغرافیای جهان واقع شده، همواره طبیعت را تا آنجا که توانسته‌اند به خواست‌های مینوی خود عمیقاً پیوند زده‌اند. عناصر چهارگانه هوا، آب، خاک و آتش در بینستانی ایرانیان مورد احترام بسیار بوده و آلودن سه مورد نخست گناهی بزرگ. در میان قومی چنین آگاه، رسالت سکان‌داران محض زیست در گسترش فرهنگ حفاظت از طبیعت و حیات‌وحش بیش از گذشته احساس می‌گردد.

در گستره پهناور کشور و زیستگاه‌های بسیار متنوع آن پستانداران گوناگونی را با سازگاری‌های ژنتیکی، ریختی و بوم‌شناختی مختلف می‌توان دید. تنوع ژنتیکی میان گروه‌هایی از پستانداران از جمله قوچ و میش‌ها از چنان گوناگونی برخوردار است که با وجود پژوهش‌های صورت گرفته هنوز درباره رده‌بندی آنها اتفاق نظر نیست.

این کتاب، ماحصل فعالیت‌های سخت‌کوشانه زیست‌شناسان جوان حیات‌وحش در کنار تجربه پیشکسوتان است که زیستگاه‌های کشور را مجدانه در جستجوی پستانداران پیموده و در این راه موفق به ثبت پستاندارانی، گاه با گرفتن تصاویری زیبا، شده‌اند که تاکنون نشانی از آنها نبوده است. ثبت گونه‌های نادر و جانور گربه پالاس، خرس سیاه آسیایی و شاه‌روباه شاهدانی از تلاش بی‌وقفه آنهاست. مطالعاتی که برای تهیه اسناد ایران انجام شده است بدون تردید یکی از موفق‌ترین پژوهش‌ها در مورد پستانداران در دهه‌های اخیر است. مس‌عمیته از این کوشش‌ها قدردانی کرده و امیدوارم این کتاب راه‌گشای پژوهش‌های آینده در راستای حفاظت از حیات‌وحش و به ویژه پستانداران در میهن عزیزمان باشد.

معصومه ابتکار

معاون رئیس‌جمهور و رئیس سازمان حفاظت محیط زیست

ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی، اقلیمی و پستی و بلندی - با رشته کوه‌های زاگرس و البرز، کوه‌های پراکنده و بیابان‌های وسیع در فلات مرکزی - دارای طیف گسترده‌ای از اکوسیستم‌ها و زیستگاه‌هاست که موجب فون غنی آن می‌شود. در ایران ۲۰۰ گونه از پستانداران وجود دارند که وزن آنها از ۲ گرم (حشره‌خور کوتوله) تا نهنگ آبی‌رنگ به وزن ۱۸۰ تن، که در خلیج فارس و دریای عمان دیده می‌شود، گسترده است. شیر و ببر که زمانی جزو فون ایران به شمار می‌آمدند، منقرض شده‌اند. گونه‌ها و زیرگونه‌های ارزشمند دیگری چون گور، یوز آسیایی، خرس سیاه بلوچی و گوزن زرد ایرانی نیز که با تخریب و تجزیه زیستگاه‌ها، شکار غیرمجاز، خشکسالی‌های متوالی و شیوع بیماری‌ها - به عنوان عوامل اصلی تهدیدکننده بیشتر پستانداران - روبه‌رو هستند - نیازمند تلاش‌های حفاظتی گسترده هستند و گر نه در آینده نزدیک شاهد انقراض آنها خواهیم بود.

گرچه پستانداران بزرگ‌جثه کشور تاکنون کمتر مورد توجه پژوهش‌های حیات‌وحش بوده‌اند، غنای چوندگان و خفاش‌ها فرصت‌های بسیار ارزشمندی را برای بررسی‌های زیست‌شناختی، از جمله رده‌بندی مولکولی و رفتارشناسی، به وجود آورده‌اند.

این کتاب دوزبانه (فارسی و انگلیسی) که توسط گروه دانش‌پژوهان زیست‌شناسی تهیه شده، نتیجه یکی از برنامه‌های اولویت‌دار سازمان حفاظت محیط زیست بوده است. تهیه کتاب علمی ارزشمند محسوب شده و در برگیرنده آخرین اطلاعات درباره پستانداران برای استفاده به عنوان یک مرجع علمی برای دانشجویان، زیست‌شناسان، حافظین حیات‌وحش و افراد علاقه‌مند در ایران و خارج از کشور است. با وجود این، انتظار می‌رود با بهره‌گیری از اطلاعات و رفع اشکالات احتمالی در ویراست‌های بعدی به غنای آن افزوده شود.

فرهاد دبیری

معاون محیط طبیعی سازمان حفاظت محیط زیست

کتاب راهنمای پستانداران ایران (هرینگتون و دره‌شوری، ۱۳۵۶)، پستانداران ایران در ۳ جلد (اعتماد، ۱۳۵۷، ۱۳۶۳ و ۱۳۶۴) و راهنمای صحرایی پستانداران ایران (ضیایی، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۷) در چند دهه گذشته برای علاقه‌مندان شناسایی پستانداران در طبیعت متنوع ایران بسیار مفید بوده‌اند. اما، همواره شمار گونه‌های شناسایی شده از این رده از مهره‌داران در کشور، رو به فزونی بوده و یا طبقه‌بندی آنها در منابع علمی، به کمک فنون نوینی چون زیست‌شناسی مولکولی، دستخوش تغییرات است. بنابراین، دانستن شمار گونه‌های پستاندار موجود در ایران و روزآمد کردن جایگاه رده‌بندی (تاکسونومیک) آنها به دلایل مختلف همواره از اهمیت بسیار برخوردار است. از این رو، در سال ۱۳۸۷ فهرست جدیدی از گونه‌های پستاندار موجود در کشور تهیه و به زبان انگلیسی ارائه شد (Karami et al., 2008). خوشبختانه چاپ این فهرست با علاقه‌مندی و پیگیری سازمان حفاظت محیط زیست برای تدوین اطلس پستانداران ایران، با همکاری گروه محیط زیست دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران، همزمان شده و فرصتی پدید آمد تا کوشش برای گردآوری اطلاعات درباره پستانداران کشور تداوم یابد.

هدف این اطلس آن بود که گونه‌های پستاندار موجود در کشور، بر پایه آخرین منابع علمی چاپ شده، با تصاویری زیبا به همراه اطلاعاتی در زمینه ویژگی‌های ظاهری و زیستی، وابستگی‌های زیستگاهی، رتبه تهدید و نقشه پراکندگی گونه‌ها برای طیف گسترده‌تری از علاقه‌مندان، تدوین و به زبان فارسی و انگلیسی ارائه شود. برای اینکار فهرست یادشده شالوده کار قرار گرفت و گونه‌های نو معرفی شده، که در فهرست نبودند، در اطلس گنجانده شدند. آخرین تغییرات در رده‌بندی گونه‌ها نیز مورد توجه قرار گرفت. اطلاعات دیگر مورد نیاز نیز با همکاری بسیاری از استادان، پژوهشگران و کارشناسان ارزنده کشور جمع‌آوری و مورد استفاده قرار گرفت. آنچه در دست دارید نیز این کوشش‌هاست. تردیدی نداریم که این اثر بدون کاستی‌ها و کمبودها نیست. مثلاً گستره پراکندگی بسیاری از گونه‌ها به دلایل مختلف در حال تغییر بوده و به درستی ثبت نشده است. شماری از گونه‌ها بر پایه یک یا چند نمونه صیدشده و یا پوست‌آرایی شده معرفی گردیده و تمبری از آنها در طبیعت در دست نیست. هنوز مجموعه‌ای از نمونه‌های پستانداران ایران که محل جمع‌آوری آنها معلوم، به درستی شناسایی شده و به خوبی در موزه‌های تاریخی طبیعی نگهداری شده باشند در دست نیست. با همه این دشواری‌ها امید است همچنان که آثار چاپ شده پیشین در علاقه‌مند کردن شمار بسیاری از هم‌میهنان به پستانداران کشور موثر بودند، این اطلس نیز بتواند راه آنان را بسال کرده و پیش از آنکه بسیاری از گونه‌ها از دست بروند موجب کوشش بیشتر برای حفاظت آنها شود.

تدوین این اثر گام نخست در راهی است که پژوهشگران آینده کشور پیوند آن خواهند بود. موزه ملی تاریخ طبیعی، موزه‌های جانورشناسی، مراکز پژوهشی دانشگاهی و موسسات علمی و بخش‌های اجرایی سازمان به ویژه سازمان حفاظت محیط زیست، باید بستر مناسب برای شمار فراوان پژوهشگران جوان و با استعداد را که علاقه‌مند به پستانداران کشور هستند فراهم کنند. جمع‌آوری، نگهداری مناسب و شناسایی گونه‌ها و زیرگونه‌های پستانداران کشور، به زه به آری فنون نوین، بررسی و ثبت نقشه‌های پراکندگی گونه‌ها، بررسی‌های بوم‌شناختی، تعیین وابستگی‌های زیستگاهی، مشعر کردن مسیرهای مهاجرت، پایش جمعیت‌ها و پویایی‌شناسی آنها، آثار تغییر اقلیم بر انتشار جمعیت‌ها و بررسی آثار توسعه بر جمعیت‌ها و زیستگاه‌های پستانداران کشور از جمله پژوهش‌های مورد نیاز است. نتایج این پژوهش‌ها باید از طریق بانک‌های اطلاعاتی کشور قابل دست‌یابی باشد. برای انجام این پژوهش‌ها نه تنها همکاری نهادهای داخلی ضروری است بلکه ارتباط با دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی بین‌المللی نیز اجتناب‌ناپذیر است.

در این کتاب ۲۰۰ گونه پستاندار (شامل دو گونه منقرض‌شده شیر و ببر) و ۱۹ گونه احتمالی برای ایران معرفی شده است. برای هر گونه نقشه پراکندگی نقطه‌ای و برای نشان دادن گونه‌های مختلف و زیستگاه‌های آن‌ها از بیش از ۴۰۰ عکس از ۷۸ عکاس داخلی و خارجی و ۲۱ تصویر استفاده شده است.

فهرست نام فارسی پستانداران ایران

۱۳۰	روپاه معمولی (روپاه قرمز)	۸۶	خانواده خفاش های دم آزاد	۴۸	راسته خارپشتان
	خانواده گربه سانان		خفاش دم آزاد مصری		خانواده خارپشت ها
۱۳۱	یوزپلنگ (یوز)	۸۷	خفاش دم آزاد اروپایی	۴۹	خارپشت اروپایی شرقی
۱۳۲	کارا کال		خانواده خفاش های شامگاهی	۵۰	خارپشت گوش بلند
۱۳۳	گربه جنگلی	۸۸	خفاش گوش پهن اروپایی	۵۱	خارپشت بیابانی
۱۳۴	گربه پالاس	۸۹	خفاش گوش پهن آسیایی	۵۲	خارپشت برانت
۱۳۵	گربه شنی	۹۰	خفاش بیابانی		
۱۳۶	گربه وحشی	۹۱	خفاش بیابانی آسیای میانه	۵۳	راسته حشره خواران
۱۳۷	سیاه گوش	۹۲	سروتین شمالی		خانواده حشره خور ها
۱۳۸	ببر	۹۳	سروتین بوبرینسکی (قره قوم)	۵۴	حشره خور خزری
۱۳۹	شیر	۹۴	سروتین هندی	۵۵	حشره خور کاتینکا
۱۴۰	پلنگ	۹۵	سروتین	۵۶	حشره خور دورنگ
	خانواده خدنگ ها	۹۶	سروتین بتا	۵۷	حشره خور دندان سفید کوچک
۱۴۱	خدنگ بزرگ	۹۷	سروتین آگن	۵۸	حشره خور شوش (ایرانی)
۱۴۲	خدنگ کوچک	۹۸	سروتین آتاتولی	۵۹	حشره خور زارودنی
	خانواده گفتار ها	۹۹	سروتین سندی	۶۰	حشره خور دندان سفید گملین
۱۴۳	کفتار	۱۰۰	خفاش برفکی	۶۱	حشره خور کوتوله
	خانواده راسوها	۱۰۱	ماش تنگلی بزرگ	۶۲	حشره خور خانگی
۱۴۴	شنگ	۱۰۲	خفاش جنگل کوچک	۶۳	حشره خور آبری مدیترانه ای
۱۴۵	شنگ هندی	۱۰۳	خفاش سنگ	۶۴	حشره خور آبری قفقازی
۱۴۶	سمور سنگی	۱۰۴	پی پیسترل کول (آسفید)	۶۵	حشره خور کوتوله قفقازی
۱۴۷	سمور جنگلی	۱۰۵	پی پیسترل		خانواده حفار ها
۱۴۸	راسو	۱۰۶	پی پیسترل کوتوله	۶۶	حفار شامی (مدیترانه ای)
۱۴۹	زردبهر	۱۰۷	پی پیسترل ساوی	۶۷	حفار قفقازی
۱۵۰	رودک (گورکن)	۱۰۸	پی پیسترل عربی	۶۸	حفار پیرداوید
۱۵۱	رودک (گورکن) عسل خوار	۱۰۹	مایوتیس ناتر		
	خانواده فک ها	۱۱۰	مایوتیس بکشتاین (گوش بلند)	۶۹	راسته خفاشان
۱۵۲	فک خزر	۱۱۱	مایوتیس گوش موشی کوچک		خانواده خفاش های میوه خوار
	خانواده خرس ها	۱۱۲	مایوتیس انگشت دراز	۷۲	خفاش میوه خوار مصری
۱۵۳	خرس قهوه ای	۱۱۳	مایوتیس ژفروا (گوش بریده)		خانواده خفاش های دم موشی
۱۵۴	خرس سیاه آسیایی	۱۱۴	مایوتیس سیبل دار / مایوتیس داویدی	۷۳	خفاش دم موشی کوچک
	خانواده راکون ها	۱۱۵	مایوتیس هیرکانی	۷۴	خفاش دم موشی بزرگ
۱۵۵	راکون	۱۱۶	مایوتیس شواب (ارس)	۷۵	خفاش دم موشی مسقطی
	راسته آب بازان	۱۱۷	خفاش گوش بلند کوهستانی		خانواده خفاش های مقبره ای
۱۵۶	خانواده نهنگ های بالن دار	۱۱۸	خفاش گوش بلند قهوه ای	۷۶	خفاش مقبره ای شکم پرهنه
	نهنگ آبی رنگ	۱۱۹	خفاش گوش بلند آسیای میانه	۷۷	خفاش مقبره ای مصری
۱۵۹	نهنگ براید	۱۲۰	خانواده خفاش های بال خمیده		خانواده خفاش های نعل اسبی
۱۶۰	نهنگ باله پشتی		خفاش بال خمیده کمرنگ	۷۸	خفاش نعل اسبی بالاسیوس
۱۶۱	نهنگ گوژپشت	۱۲۲		۷۹	خفاش نعل اسبی مهلی
	خانواده نهنگ عنبر		راسته گوشت خواران	۸۰	خفاش نعل اسبی مدیترانه ای
۱۶۳	نهنگ عنبر (اسپریم)	۱۲۵	خانواده سگ سانان	۸۱	خفاش نعل اسبی بزرگ
	خانواده دلفین ها	۱۲۶	شغال	۸۲	خفاش نعل اسبی کوچک
۱۶۴	دلفین گوژپشت	۱۲۷	گرگ		خانواده خفاش های بینی بر گه ای
۱۶۵	دلفین ریسو	۱۲۸	شاهروپاه (روپاه بلانفورد)	۸۳	خفاش بینی بر گه ای کهریایی
۱۶۶	دلفین بینی بطری هندوآرام	۱۲۹	روپاه ترکمنی	۸۴	خفاش بینی بر گه ای سهدندانهای
			روپاه شنی (روپل)	۸۵	خفاش بینی بر گه ای ایرانی

۲۵۰	موش کشتزار اورال	۲۰۷	دوپای بلانفورد	۱۶۷	نهنگ کُشنده‌نما
۲۵۱	موش کشتزار استپی	۲۰۸	دوپای مصری کوچک	۱۶۸	دلفین معمولی پوزه‌بلند
۲۵۲	موش کشتزار ابن سینا	۲۰۹	دوپای تالر	۱۶۹	دلفین نواردار
۲۵۳	موش بیشه هندی	خانواده زیباموشان		۱۷۰	دلفین چرخنده
۲۵۴	موش خانگی	۲۱۰	زیباموش زاگرسی	۱۷۱	دلفین دندان‌شیاردار
۲۵۵	موش مقلونی	۲۱۱	*زیباموش البرزی	خانواده پورپویزها	
۲۵۶	موش ورامین (نژوکیای دم‌کوتاه)	۲۱۲	زیباموش بزرگ	۱۷۲	پورپویز بی‌باله
۲۵۷	موش قهوه‌ای	۲۱۳	زیباموش هاتسون	راسته گاوهای دریایی	
۲۵۸	موش سیاه	۲۱۴	زیباموش آذربایجانی	۱۷۴	خانواده گاودر یایی
۲۵۹	موش هیمالیایی (ترکستانی)	خانواده کیسه‌دهان‌ها و ول‌ها		۱۷۵	گاو دریایی (دوگونگ)
خانواده سنجابک‌ها		۲۱۵	ول آیزی	راسته فردسمن	
۲۶۰	سنجابک جنگلی	۲۱۶	ول افغانی	خانواده اسب‌سانان	
۲۶۱	سنجابک درختی	۲۱۷	ول برفی	۱۷۶	گور
۲۶۲	سنجابک دم‌موشی کپه‌داغ	۲۱۸	ول حفار افغانی	راسته زوج‌سمن	
۲۶۳	سنجابک دم‌موشی زاگرسی	۲۱۹	ول حفار جنوب قفقاز	خانواده خوک‌ها	
خانواده تشی‌ها		۲۲۰	ول ترکمنی	۱۸۰	گراز (خوک وحشی)
۲۶۴	تشی	۲۲۱	ول معمولی	خانواده گوزن‌ها	
خانواده نوتریا		۲۲۲	ول اروپایی شرقی	۱۸۱	مرال (گاو کوهی)
۲۶۵	نوتریا	۲۲۳	ول شمشیری	۱۸۲	گوزن زرد ایرانی (میان‌رودانی)
راسته خرگوش‌ها		۲۲۴	ول اجتماعی	۱۸۳	شوکا
۲۶۶	خانواده پایکاها	۲۲۵	ول ایرانی	خانواده گاوسانان	
۲۶۷	پایکا (خرگوش موش)	۲۲۶	ول قزوینی	۱۸۴	جیبر
خانواده خرگوش‌ها		۲۲۷	ول کپه‌داغ	۱۸۵	آهوی کوهی
۲۶۸	خرگوش اروپایی	۲۲۸	ول جنگلی شلکوفنیکوف	۱۸۶	آهو
۲۶۹	خرگوش آسیایی	۲۲۹	ول جنگلی میجر	۱۸۷	پازن (کل و بز)
		۲۳۰	کیسه‌دهان خاکستری (مهاجر)	۱۸۸	قوچ و میش اورال
		۲۳۱	کیسه‌دهان برانت (طلایی)	۱۸۹	قوچ و میش ارمنی
		خانواده موش‌ها		راسته جوندگان	
		۲۳۲	جربیل سبزه (تیره)	خانواده سنجاب‌ها	
		۲۳۳	جربیل چیزمن (پاسفید)	سنجاب ایرانی	
		۲۳۴	جربیل میان‌رودان	سنجاب زمینی ناخن‌دراز	
		۲۳۵	جربیل بلوچی	سنجاب زمینی زرد	
		۲۳۶	جربیل کوتوله	سنجاب زمینی آسیای صغیر	
		۲۳۷	جرد سان‌دوال (ناخن‌زرد)	سنجاب نخلی (بلوچی)	
		۲۳۸	جرد بیابانی هندی	خانواده دوپاها	
		۲۳۹	جرد لبیبی	دوپای پنج‌انگشتی کوچک	
		۲۴۰	جرد نیم‌روز	دوپای ویلیامز	
		۲۴۱	جرد ایرانی	دوپای فرات	
		۲۴۲	جرد تریسترام	دوپای هاتسون	
		۲۴۳	جرد وینوگرادف (پاسرخ)	دوپای توسی	
		۲۴۴	جرد زارودنی	دوپای کوتوله	
		۲۴۵	جربیل بزرگ	دوپای سه‌انگشتی شمالی	
		۲۴۶	جربیل هندی		
		۲۴۷	موش خاردار		
		۲۴۸	موش کشتزار گلوزرد		
		۲۴۹	موش کشتزار هیرکانی		